

**BỘ NÔNG NGHIỆP VÀ PHÁT TRIỂN NÔNG THÔN
CỤC CHẾ BIẾN NÔNG LÂM SẢN VÀ NGHỀ MUỐI
TRUNG TÂM KHUYẾN NÔNG QUỐC GIA**

**BẢO TỒN GIÁ TRỊ TRUYỀN
THỐNG CÁC NGHỀ THỦ CÔNG
BẰNG PHƯƠNG PHÁP
PHOTOVOICE**

(Kết quả của dự án "Nghiên cứu quy hoạch phát triển ngành nghề thủ công theo hướng công nghiệp hóa nông thôn Việt Nam" do Cục Chế biến nông lâm sản và Nghề muối (Bộ Nông nghiệp và PTNT) phối hợp với cơ quan Hợp tác Quốc tế Nhật Bản (JICA) thực hiện)

**NHÀ XUẤT BẢN NÔNG NGHIỆP
HÀ NỘI - 2004**

Chủ biên: TSKH. Bạch Quốc Khang
Biên soạn: PGS.TS Nguyễn Văn Huy
CN. Võ Mai Phương
CN. Phạm Minh Phúc
CN. Vũ Hồng Thuật
CN. Lê Minh Hòa
MS. Claire Burkert
KS. Nguyễn Đức Xuyên
TS. Nguyễn Mạnh Dũng

LỜI NÓI ĐẦU

Phát triển ngành nghề phi nông nghiệp ở nông thôn trong các lĩnh vực bảo quản, chế biến nông, lâm sản, tiểu thủ công nghiệp, thủ công mỹ nghệ, cơ điện nông nghiệp... ở quy mô nhỏ và vừa, kết hợp công nghệ cổ truyền với hiện đại là một trong những hướng đi quan trọng trong quá trình công nghiệp hoá, hiện đại hoá nông nghiệp, nông thôn hiện nay. Một mặt tạo được nhiều việc làm, tăng thu nhập cho nông dân, mặt khác góp phần giảm tổn thất sau thu hoạch, nâng cao chất lượng nông, lâm sản, cũng như tạo ra nhiều hàng hoá có giá trị, đáp ứng nhu cầu nội tiêu và tiến tới xuất khẩu. Không những thế, việc phát triển ngành nghề còn góp phần thúc đẩy dịch chuyển cơ cấu kinh tế nông thôn theo hướng giảm dần tỷ trọng nông nghiệp, tăng tỷ trọng công nghiệp, tiểu thủ công nghiệp, chế biến và dịch vụ.

Cục Chế biến nông lâm sản và Nghề muối đã tổ chức biên soạn bộ sách này, nhằm giúp nông dân có thêm thông tin để tìm hiểu, chọn lọc và ứng dụng những tiến bộ kỹ thuật về công nghệ, thiết bị trong phát triển một số ngành nghề ở nông thôn.

Trong quá trình biên soạn, chúng tôi đã nhận được sự hợp tác nhiệt tình của các tác giả, nhiều nhà khoa học và nhiều cơ quan, đơn vị, nhất là của các viện nghiên cứu trong ngành nông nghiệp và phát triển nông thôn. Chúng tôi xin chân thành cảm ơn và rất mong nhận được sự hợp tác, giúp đỡ ngày càng chặt chẽ và hiệu quả hơn trong lĩnh vực này.

Đây là những cuốn sách nằm trong chương trình khuyến công hàng năm của Bộ Nông nghiệp và Phát triển nông thôn, phục vụ nông dân. Hy vọng bộ sách sẽ được chuyển tới tay bà con nông dân, được sử dụng một cách có hiệu quả nhất. Chúng tôi mong nhận được nhiều ý kiến đóng góp của người sử dụng để bộ sách ngày càng được hoàn thiện hơn.

Cục trưởng
Cục chế biến nông lâm sản và Nghề muối
TSKH. BẠCH QUỐC KHANG

LỜI GIỚI THIỆU

Các nghề thủ công giữ vai trò quan trọng trong đời sống kinh tế, xã hội của Việt Nam, không những trước kia, mà cả trong cuộc sống đương đại và trong tương lai. Những kỹ năng và kỹ thuật sản xuất, những kinh nghiệm được thể hiện trong tri thức địa phương, những sản phẩm và mẫu mã truyền thống của các nghề thủ công thực sự là những tài sản quý giá của quốc gia. Đó chính là những tiềm năng cho sự phát triển tương lai.

Vậy mà, chúng ta còn chưa hiểu hết những giá trị của các nghề thủ công, chưa thấy hết sự đa dạng của các nghề thủ công chính là một trong những động lực quan trọng trong công cuộc xoá đói, giảm nghèo, nâng cao mức sống của nhiều cộng đồng, là một trong những nhân lõi để giữ gìn bản sắc văn hoá của mỗi dân tộc, mỗi quốc gia khi bước vào quá trình toàn cầu hoá. Chúng ta cũng chưa hiểu sâu sắc những băn khoăn, trăn trở, những thách thức của những người thợ thủ công khi bước vào nền kinh tế thị trường.

Chúng ta đang cố gắng thu thập nhiều thông tin về các nghề thủ công và về bản thân những người thợ thủ công. Chúng ta đang tìm nhiều cách tiếp cận với vấn đề, cả cách tiếp cận cổ điển lẫn cách tiếp cận mới, cả việc áp dụng các kỹ thuật tiên tiến vào nghiên cứu. Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam đã đề xuất sử dụng phương pháp tiếp cận Photovoice (tiếng nói của hình ảnh) cho dự án Bảo tồn giá trị truyền thống của các nghề thủ công này. Đây là một cách tiếp cận mới lấy thông tin từ cơ sở, từ những người thợ thủ công thông qua việc tham gia của chính bản thân họ vào công cuộc nghiên cứu bằng việc tự chụp ảnh và bày tỏ những mối quan tâm của mình. Dự án thí điểm này chọn mẫu là một làng thủ công của người Kinh, có tính

chuyên nghiệp cao ở đồng bằng Bắc bộ và một làng của một dân tộc thiểu số, người Lào, mà nghề thủ công có giá trị cao nhưng còn mang tính tự cấp, tự túc và làm theo mùa vụ khi rỗi rãi.

Chúng tôi hy vọng Dự án thí điểm này sẽ cung cấp cho chúng ta một cách nhìn mới về nghề thủ công và về những người thợ thủ công. Tuy nhiên, đây là lần đầu tiên phương pháp mới này được áp dụng ở Việt Nam nên không tránh khỏi những thiếu sót. Chúng tôi rất mong được các cơ quan, tổ chức và bạn đọc đóng góp ý kiến để có thể ngày càng hoàn chỉnh cách tiếp cận mới này nhằm phục vụ cho những nghiên cứu tiếp trong tương lai.

Chúng tôi cũng hy vọng cuốn sách này sẽ đem tới các cấp chính quyền, các hiệp hội nghề thủ công và đặc biệt là những làng nghề thủ công truyền thống những thông tin cần thiết để áp dụng trong việc bảo tồn và khai thác các giá trị văn hóa trong các sản phẩm thủ công truyền thống của địa phương mình.

Chúng tôi xin trân trọng cảm ơn các đồng nghiệp ở Cục CBNLS&NM, Bộ Nông nghiệp và Phát triển nông thôn và JICA đã tạo điều kiện cho chúng tôi thực hiện dự án này. Xin cảm ơn các cấp lãnh đạo xã Đại Bái, huyện Gia Bình, tỉnh Bắc Ninh và xã Núa Ngam, huyện Điện Biên, tỉnh Lai Châu đã giúp đỡ chúng tôi trong quá trình nghiên cứu. Đặc biệt, chúng tôi xin cảm ơn những người thợ gò đồng làng Đại Bái và những người thợ dệt bản Na Sang 2 đã làm cho dự án này trở thành hiện thực. Không có sự hưởng ứng tham gia nhiệt tình và đầy trách nhiệm của họ, phương pháp nghiên cứu Photovoice đã không thể có kết quả. Đồng thời, xin cảm ơn các nhà nghiên cứu của Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, tư vấn về phỏng vấn và ghi âm, TS. Frank Proshan, giáo viên đào tạo chụp ảnh Đoàn Bảo Châu và điều phối viên Claire Burkert vì sự thành công của Dự án này.

Nhóm tác giả

Phần I

DỰ ÁN NGHIÊN CỨU PHOTOVOICE

I. GIỚI THIỆU VỀ DỰ ÁN

1. Cơ sở của dự án

Việt Nam có một kho tàng các nghề thủ công vô cùng phong phú. Đã có tỉnh Hà Tây mang tên "đất trăm nghề" và biết bao ngôi làng được biết đến là những làng nghề như làng gốm Bát Tràng hay làng gò đồng Đại Bái. Thậm chí, ngay cả 36 phố phường Hà Nội cổ cũng có những phố nghề như phố Hàng Thùng hay Hàng Thiếc... Vậy mà, những tiềm năng của các nghề này còn chưa được phát huy, di sản văn hoá quý giá này chưa được đánh giá hết ý nghĩa. Chúng ta còn thiếu rất nhiều thông tin về các nghề thủ công. Hơn nữa, cho đến nay, các cơ quan quản lý liên quan đến nghề thủ công, các viện nghiên cứu, các bảo tàng, các trường đại học và các tổ chức khác vẫn thiếu sự chia sẻ thông tin cũng như quan điểm về vấn đề phát triển nghề thủ công truyền thống và việc bảo tồn, sáng tạo những sản phẩm thủ công truyền thống theo xu hướng mới như thế nào. Các nhà hoạch định chính sách về phát triển nghề thủ công chưa nắm bắt được đầy đủ các thông tin về tiềm năng và thực trạng của nhiều ngành nghề thủ công ở các địa phương khác nhau. Trong khi đó, những người thợ thủ công vốn có kỹ năng và tri thức nghề nghiệp, nhưng còn rất lúng túng trong quá trình hội nhập với nền kinh tế thị trường, hay trong giải quyết mối quan hệ giữa bảo tồn và phát triển các nghề thủ công. Họ cần được các cơ quan, ban, ngành có liên quan giúp đỡ. Chúng ta hiểu rằng, nghề thủ công truyền thống không chỉ tạo ra các sản phẩm tiêu dùng cho xã hội, tạo nguồn

thu nhập cho người dân, mà còn có những giá trị văn hoá có ý nghĩa to lớn, nhất là đối với hệ thống các Bảo tàng và các cơ quan nghiên cứu. Chính vì vậy, Dự án **Bảo tồn giá trị truyền thống của các nghề thủ công** đã được đề xuất để nghiên cứu.

2. Mục tiêu của dự án dự án

Bảo tồn giá trị truyền thống của các nghề thủ công đề ra mục tiêu là phải xác định được các giá trị truyền thống của nghề thủ công tại bản Na Sang 2 (xã Núa Ngam, huyện Điện Biên, tỉnh Lai Châu) và làng Đại Bái (xã Đại Bái, huyện Gia Bình, tỉnh Bắc Ninh)^{*}. Dự án này áp dụng thí điểm một phương pháp tiếp cận mới có tên gọi là Photovoice (Tiếng nói của hình ảnh). Đây là phương pháp được bắt đầu trong một dự án nghiên cứu về sức khoẻ phụ nữ ở Trung Quốc do Quỹ Ford tài trợ vào những năm 1990. Những người phụ nữ được đề nghị chụp ảnh về những thách thức lớn nhất đối với sức khoẻ của họ. Khi dự án kết thúc, những người thiết kế dự án đã rất ngạc nhiên khi được biết về những thông tin và mối quan tâm về sức khoẻ của những người phụ nữ mà trước đây họ chưa từng được biết đến. Từ đó, phương pháp này được những nhà thiết kế dự án phát triển và những nhà nhân học sử dụng với mong muốn thu thập được những tri thức bản địa. theo bản báo cáo tóm tắt dự án Photovoice của Ủy ban bảo vệ thiên nhiên Vân Nam (Trung Quốc), phương pháp Photovoice có ba mục tiêu chính: 1) ghi lại hình ảnh và phản ánh thể mạnh và những mối quan tâm của cá nhân và của cộng đồng; 2) khuyến khích trao đổi và nâng cao tri thức về các vấn đề của cá nhân và cộng

^{*} Từ đây trở đi sẽ viết tắt là "bản Na Sang 2" và "làng Đại Bái" cho ngắn gọn

đồng thông qua các cuộc thảo luận nhóm về những bức ảnh; 3) đưa ra đề xuất cho những nhà hoạch định chính sách. Với phương pháp này, người dân có thể xác định, thể hiện và phát triển cộng đồng của mình thông qua những kỹ thuật chụp ảnh cụ thể. Đây là một phương pháp nghiên cứu tham gia và xây dựng nguồn lực đầy sáng tạo nhằm giúp cho các thành viên trong cộng đồng tự chụp ảnh và kể những câu chuyện của mình và sử dụng ảnh và câu chuyện để thông báo với những nhà hoạch định chính sách về những vấn đề họ quan tâm ở cấp độ địa phương. Chính vì thế, trong dự án Bảo tồn giá trị truyền thống của các nghề thủ công, những người thợ thủ công ở bản Na Sang 2 và làng Đại Bái được giao máy ảnh để tự chụp các bức ảnh về cuộc sống, về nghề nghiệp của mình và thể hiện những ý tưởng qua ảnh, qua các cuộc phỏng vấn, trao đổi với những nhà nghiên cứu và qua các cuộc thảo luận nhóm giữa những người thợ thủ công với nhau.

Từ kết quả của phỏng vấn, trao đổi về nội dung của những bức ảnh với những người thợ thủ công ở địa phương, chúng ta có thể xác định được các giá trị truyền thống của các nghề thủ công và thấy được sự quan tâm của người dân đối với vấn đề bảo tồn và phát triển nghề thủ công đó như thế nào. Điều đó cũng sẽ có ích trong việc nâng cao nhận thức và hiểu biết của người dân với vấn đề bảo tồn và phát triển nghề thủ công của làng mình. Những người thợ thủ công tham gia dự án sẽ trở thành những tuyên truyền viên tích cực trong cộng đồng, cùng nhau bảo tồn giá trị văn hoá truyền thống của nghề và làng nghề.

Bên cạnh đó, dự án còn có mục đích thu thập và lưu giữ các tài liệu hình ảnh và các kết quả phỏng vấn về các nghề thủ công, từ đó xây dựng các tài liệu nghiên cứu để hỗ trợ cho các nhà quản lý, các nhà hoạch định chính sách trong việc thiết kế các chính sách bảo tồn, phát triển ngành nghề thủ công truyền